

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences]

ISSN: 2587-1811 Yıl: 5, Sayı: 10, Güz 2020

Osmanlı Devleti'nde İlimiye Mensuplarına
İlişkin Yozlaşmanın Mühimme
Defterlerindeki Yansımaları (1600- 1800)

Reflections of the Corruption in
Regarding with the Learned of the
Ottoman Empire in Mühimme Registers
(1600-1800)

Rümeysa KARS

 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dr. Öğr. Üyesi,
rumeysakars@nevsehir.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi
DOI: mecmua.791772
Yükleme Tarihi: 09.09.2020
Kabul Tarihi: 29.09.2020
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2020
Sayı: 10
Sayfa: 347-368

Article Information: Research Article
DOI: mecmua.791772
Received Date: 09.09.2020
Accepted Date: 29.09.2020
Date Published: 30.09.2020
Volume: 10
Sayfa: 347-368

Atıf / Citation

KARS, R. (2020). Osmanlı Devleti'nde İlimiye Mensuplarına İlişkin Yozlaşmanın Mühimme Defterlerindeki Yansımaları (1600- 1800). *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 5, Sayı: 10, Sayfa:347-368

KARS, R. (2020). Reflections of the Corruption in Regarding with the Learned of the Ottoman Empire in Mühimme Registers (1600-1800). *MECMUA - International Journal Of Social Sciences* ISSN: 2587-1811 Year: 5, Volume: 10, Page: 347-368

Dr. Rümeyza KARS

OSMANLI DEVLETİ'NDE İLMİYE MENSUPLARINA İLİŞKİN YOZLAŞMANIN MÜHİMME DEFTERLERİNDEKİ YANSIMALARI (1600- 1800)

Reflections of the Corruption in Regarding with the Learned of the Ottoman Empire in Mühimme Registers (1600-1800)

ÖZ

Osmanlı Devleti, kendisinden önceki Türk Devletlerinden ve İslami gelenekten tevarüs ettiği bir teşkilatlanma ile varlığını uzun asırlar sürdürebilmiştir. Osmanlı Devlet Teşkilâtı'nı ilmiye, kalemiye(bürokratlar), seyfiye (askeri zümre) denilen üç sac ayağı temsil etmekteydi. Osmanlı ilmiye sınıfı, İslami bir eğitim kurumu olan medrese usulüne uygun bir tahsilden sonra icazetle mezun olup eğitim, hukuk, fetva ve başlıca dinî hizmetlerine göre merkezi bürokraside kadı, nakibü'l-eşraf, şeyhü'l-islam, kazasker, müderris, hekimbaşı ayrıca camilerde görev yapan imam ve müezzinler gibi önemli makamları doldururlardı. Bu sebeple ilmiye teşkilâtının bozulması, Osmanlı Devleti için önemli problemlerin başında gelmektedir. Mühimme defterleri ise Divan-ı hümayunda tutulmakta olup, divanda görüşülen; devletin iç ve dış meseleleri ile ilgili siyasi, iktisadi, askerî, sosyal ve dinî konulardan önemli olanların kaydedildiği defterler olup reisü'l-küttâb gözetimindeki katipler tarafından yazılmaktaydı. Divan toplantılarında alınan kararlar, padişahın onayından geçtikten sonra kronolojik bir sıra halinde bu defterlere kaydediliyordu. Bu çalışmada XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ilmiye mensuplarına ilişkin yozlaşmanın mühimme defterlerine yansıdığı oranda niteliği ve teşkilatın bozulmasında rol alanlar ve devletin bunlara yönelik aldığı tedbirler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İlmiye, Medrese, Fetva, Hukuk, Mühimme

ABSTRACT

The Ottoman Empire was able to continue its existence for many centuries with an organization that it was from the Turkish States and Islamic tradition before it. The Ottoman State organization was represented by three sheet pillars called ilmiye, kalemiye (bureaucrats), seyfiye (military group). The Ottoman learned class, the madrasa, an Islamic educational institution, graduated with permission after a proper collection and filled important Offices such as judge, chief of the prophet's descendants, shaykh al-islam judge of the army, professor, consultant as well as sect leaders and muezzins who served in mosques in accordance with education, law, fatwa and main religious services in the central bureaucracy. For this reason, the deterioration of the ilmiye organization is one of the important problems for the Ottoman State. Mühimme Books are kept in the divan-ı humayun and discussed in the court; it was written by scribes under the supervision of reisü'l-küttâb, who recorded important political, economic, military, social and religious issues related to the internal and external affairs of the state. Decisions taken at the meetings of the court were recorded in these notebooks in chronological order after the approval of the Sultan. In this work XVII. and XVIII. it will focus on the nature of the corruption of members of Science in the centuries as reflected in the Mühimme boks and those involved in the corruption of the organization and the measures taken by the state towards them.

Keywords: The Learned , Madrasah, Fatwa, Law, Mühimme

GİRİŞ

Osmanlı Devlet Teşkilatı'nın içerisinde yer alan ilmiye ve bu teşkilât mensupları Müslüman ve çoğunlukla da Türklerden oluşan, medrese tahsilinden sonra icazetle eğitim, hukuk, fetva ve başlıca dinî hizmetlerine göre merkezî bürokraside önemli makamlara atanan şahıslardan oluşurdu.¹

İlmiye mesleğinde ilerlemek için ise medreseden mezun olanların adları “matlab”(ruznâmçe) denilen deftere yazılır ve bu süreç akabinde medrese mezunları mülazemet² denilen bir staj dönemi sonrası müderris ve kadı olarak atanmak için sıra beklerlerdi. Padişahın beratıyla önce müderrislik sonra naiblik, mollalık yaptıktan sonra kadılığın çeşitli mertebeleri³ izlenir ve sonrasında Mekke kadısı, İstanbul kadısı (Efendisi), Anadolu ve Rumeli kazaskeri, en sonunda da müftü (şeyhülislam) olunurdu.⁴

Osmanlı Devleti'nde ilmiye erbabı çeşitli imtiyazlarla taltif edilmiştir. Bunlar arasında vergi-askerlik muafiyeti, büyük çoğunlukla idam cezasından muaf tutulmaları, ulema çocuklarına tanınan imtiyaz dolayısıyla medrese tahsili yapmadan göreve getirilme, görevde usulsüzlük yaptıklarında genellikle azil ve sürgün, hapis, kürek, mala el koyma cezalarının muhatabı olmaları, emekliliklerinde dahi kendileri ve aileleri için rahat bir yaşantı sürmelerini sağlayacak birtakım ihsanlar sayılabilir.⁵ Bu durum rekabet kavgalarına, rüşvetsiz iş yapmamaya, ağır ekonomik sıkıntıya rağmen alıştıkları gösterişli ve şatafatlı yaşantının artmasına, veziriazamlığa geçenlerin birilerinin etkisinde kalarak iş yapar olmalarına sebebiyet veriyordu.⁶

Bazı menfaatleri çıkmaza giren ulema kesiminin yolsuzluk faaliyetlerine girmesi kaçınılmazdı. Ayrıca ülkenin içinde bulunduğu siyasi-ekonomik vaziyet de bu kurumdaki bozulmaların zuhura gelmesinde etkili olmuştur.

1. İlmiye Teşkilatı'ndaki Yozlaşma ve Mühimme Defterlerine Yansımaları

Yozlaşmayı, bir şeyin gerçek niteliğinden uzaklaşması olarak tanımlayabiliriz. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde devlet refleksinin zayıflayıp Kanûn-i Kadîm'in bozulması devletin bütün alanlarında olduğu gibi ilmiye sınıfı mensuplarının yetiştiği mecra olan medreselerin bozulmasında da belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin var olduğu süre boyunca uygulayageldiği düzeni ifade eden kanun-ı kadimin bozulmasının ilmiye içerisindeki zuhuru 16. yüzyıl itibariyle medreselerdeki yozlaşmanın zuhuruna sebep olan nüfus artışı, askeri sistemdeki değişiklik, devlet müesseselerindeki bozukluklar, malî buhran, celâli fetreti, ulemâzâdegân sınıfının doğuşu, öğretim alanında bozukluk, müderrislerin atanma ve ders verme yönteminin bozulması, medrese talebelerinde disiplinin bozulması, siyasetin bilim anlayışını baskı altında ve dar kalıplar içinde tutması, bilimin temelinde imanın esaslarının görülmesi,

¹Mehmet İpşirli, “İlmiye”, *DİA*, C.XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 141.

²...Mülazemet sisteminin uygulama şekli farklılık göstermekteydi. Detaylı Bilgi için bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014,s.94

³ Kadılığın çeşitli mertebeleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Uzunçarşılı, age, s.98

⁴GiambattistaToderini, *Türklerin Yazılı Kültürü*, (çev. Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012,s.146.

⁵İpşirli, age, s.144; Ahmet Aksın ve Suha Oğuz Baytimur, “Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789-1839)”, *XVII. Türk Tarih Kongresi (XVII)*, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 396.

⁶ Yusuf Halaçoğlu, *Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 49.

mezhepçilik ve özün kaçırılması, Batı'ya bakışın olumsuz olması ve gidişatın iyi anlaşılabilmesi; Ayrıca medreselere rüşvet ve iltimasın girmesi, hak etmeyen talebelere müderrisliklerin verilmesi, ilmin ön planda olması gereken medreselerde kanun ve nizama uyulmadan öğrencilerin mezun edilmesi gibi sebepler medreselerin bozulmasında belirleyici faktörler olmuştur.⁷ 16. yüzyıl ortalarında medrese görmeden rüşvet-iltimasla yükselenlerin durumu, kayırcısı olmayan medrese talebelerini de fena yollara sürüklemiştir. Anadolu'daki medrese talebeleri 16. yüzyılın ikinci yarısında derslerini bırakarak eşkıyalığa başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin İran ve Avusturya ile yaptığı uzun süren savaşlar nedeniyle softa şekaveti (eşkıyalığı) önemli mesele haline gelmiştir. Orta dereceden mezun olan suhte dahi imam, cami hatibi olabilmekteydi. "...Farsça'da "yanmış, tutuşmuş" anlamına gelen sūhte/softa kelimesi, Osmanlı devrinde medrese öğrencileri için onların ilim aşkıyla yanmış tutuşmuş olmalarına izâfeten kullanılmıştır."⁸

Osmanlı eğitiminde sıbyan mektebini bitiren bir talebe 12-15 yaşlarında iken medreseye girerek softa olur ve medrese öğrenimi başlardı. Başlangıçta medrese talebelerinin sayısı az olmasına rağmen zamanla köyden okumaya gelenlerin sayıca artması yüzünden medrese ve imaretlerin kadrosu doldu ve böylece ihtiyaç fazlası mezun medreseli gidecek yer bulamayınca yer yer soygunculuğa giderek suhte isyanlarına neden oldular.⁹

Osmanlı fetih geleneğinde bir yerin fethinin ve Osmanlı idaresine kesin olarak girmesinin kadı ve subaşı gibi görevlilerin tayiniyle tamamlandığı görülmektedir.¹⁰ Bu şahıslar ya görev yerine gitmeyerek naib ve mütesellimleri aracılığıyla işlerini yürütmüşler ya da görev ihmalleri dolayısıyla sık sık idareci değişikliği ile düzeni sarsan bir yapının müsebbibi olmuşlardır. Bazen naib-mütesellim ve kadı eğer ki görevi başındaysa elbirliğiyle reayayı soymuşlardır. Ayrıca ehl-i şer' den olan kadıların yanında çevrelenen ayan-eşraf ve ehl-i örf (beyler ve paşalar) da kendi içlerinde örgütlenmişlerdir.¹¹ 17. yüzyıl mali düzeni ise vergilendirme esasına dayalıydı. Akçenin değerindeki düşüş yüzünden vergilerde artış olmuş, tekalif-i divaniye çeşitlenerek ve her yıl ödenir hale gelmiştir. Yüksek dirlik sahipleri (has), imdâd-ı seferiyye, imdâd-ı hazeriyye ile gelirlerini bu sayede ihtiyaçlarına göre artırma imkanı buldular. Osmanlı Devleti idarecileri ise toplum düzeninin sağlanmasına ve muhafazasına büyük önem vermişlerdir. Bu olayların zuhurunu önlemek için III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde yayınlanan adalet fermanlarıyla ehl-i örfün, ehl-i şer ile elbir edip devriye gezerek köylünün malına, parasına vergi adı altında el koymasına yasak konulmuştur. Yine bu dönemlerde sefer ilanı ile birlikte askerlerin ivedilikle ordunun toplanma yerine ulaşmasına yönelik emirler çıkarılmış, bir yandan da eşkıya ve suhteden korunmak için muhafızlar atanmıştır.¹²

Ayrıca, bozulmanın önüne geçilmesine dair dönemin şeyhü'l-islamının evinde bir toplantının tertip edildiği mühimme kayıtlarından öğrenilebilmektedir. İlgili belge,

⁷ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015, s. 29.

⁸ Mustafa Alkan, "Softa", *DİA*, C. XXXVII Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 2009, s. 343.

⁹ Mustafa Akdağ, "Medreseli İsyancılar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-4, İstanbul, 1949, s. 203.

¹⁰ İpşirli, agm., s. 144.

¹¹ Cüneyt Coşkun, "17. Yüzyılda Osmanlı'da İktidar-Bilim İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 50, Erzurum, 2013, s. 235.

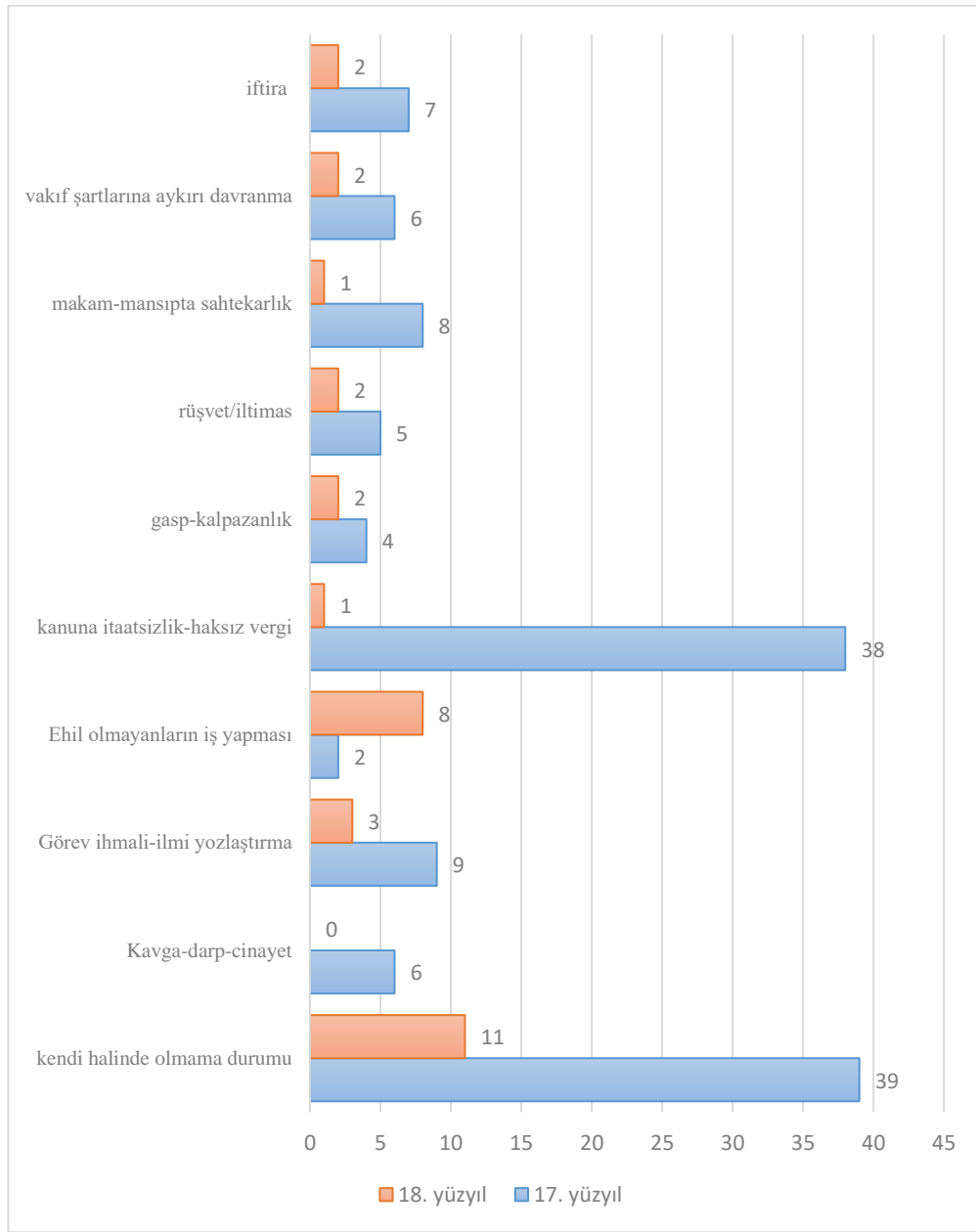
¹² Akdağ, agm, s. 202.

“...Memleketin imarının ancak halkın huzur-asayişinin sağlanmasıyla mümkün olacağı; bir süredir vezir, beylerbeyi, ayan, mültezim, voyvoda ve cizyedarlar halka zulmeder, yöneticilerin kötü idaresiyle halk perişandır. Toprakları terk ederler. Padişah huzurunda şeyhü'l-islam Kamil Efendi'nin evinde bütün ulema ve devlet adamlarının katılımıyla toplanan Meclis-i Şûra'da alınan kararlar konusunda Anadolu ve Rumeli beylerbeyi, vezir, hakim, ayan, mütesellim, voyvoda, zabıt, kadı ve naiblerin bilgilenmesi” hakkındadır.¹³ Şeyhü'l-islam, ilmiye ricalinin en üst basamağını teşkil etmekte olup, kararlarda dahi önemli bir etkiye sahipti. Nitekim bahsi geçen olayda da sahibi olduğu makamın etkisi yadsınamaz mahiyettedir. İlmîye teşkilatındaki bozulmaya çözüm arayışında onun evinin tercih edilmesi de bu bağlamda önemi haizdir.

Mühimme defterleri, Divan-ı hümayunda tutulmakta ve divanda görüşülen; devletin iç ve dış meseleleri ile ilgili siyasi, askerî, sosyal, ekonomik, idari ve dinî konulardan önemli olanların kaydedildiği defterler niteliğinde reisü'l-küttâb gözetimindeki katipler tarafından yazılırlardı. Divan toplantılarında alınan kararlar, padişahın onayından geçtikten sonra kronolojik bir sıra halinde bu defterlere kaydedilirdi.

Mühimme kayıtlarına yansıdığı kadarıyla ulemaya ilişkin yolsuzlukları bir grafik üzerinde incelediğimizde aşağıdaki grafikte bulunan verilere erişilebilmektedir.

¹³ (BOA (MD), nr. 190, (H. 11205/M. 1789, h. 270)

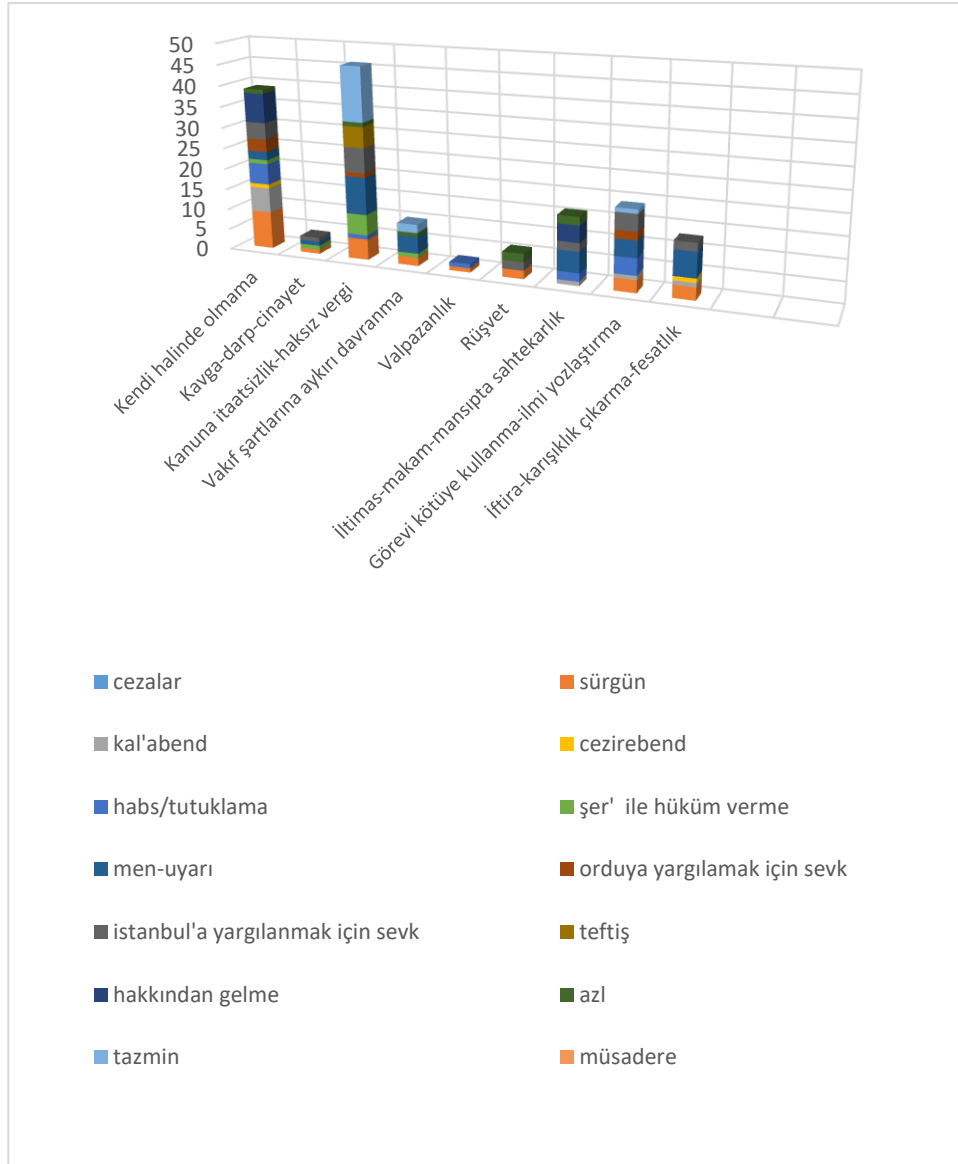

Grafik-1: XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde İlimiye Mensuplarına İlişkin Yozlaşmanın Mühimme Defterlerindeki Yansımaları¹⁴

Grafik-1'de görüldüğü üzere en çok şikâyet konusu olan hususlar kanuna itaatsiz iş görme, haksız vergi ile reyaya zulmetme, zimmetine para geçirme ve zorbalarla-eşkıyalarla bir olup halka baskı uygulama olarak görülmektedir. Bunları haksız makam işgali, görevi kötüye kullanma takip etmektedir. Hırsızlık, iftira, rüşvet, adam kayırma,

¹⁴ BOA, (MD), nr. 57, 73, 75, 84, 86, 88, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 105, 107, 109, 111, 123, 124, 128, 141, 143, 149, 168, 170, 177, 190, 197, 208.

cinayet gibi hususlardaki şikâyetler azımsanacak oranda bulunsa bile; mevcudiyeti kurumdaki yozlaşmayı işaret etmesi hasebiyle önem ihtiva etmektedir. Bu suçlara yönelik birtakım cezalar tatbik olunmuştur.

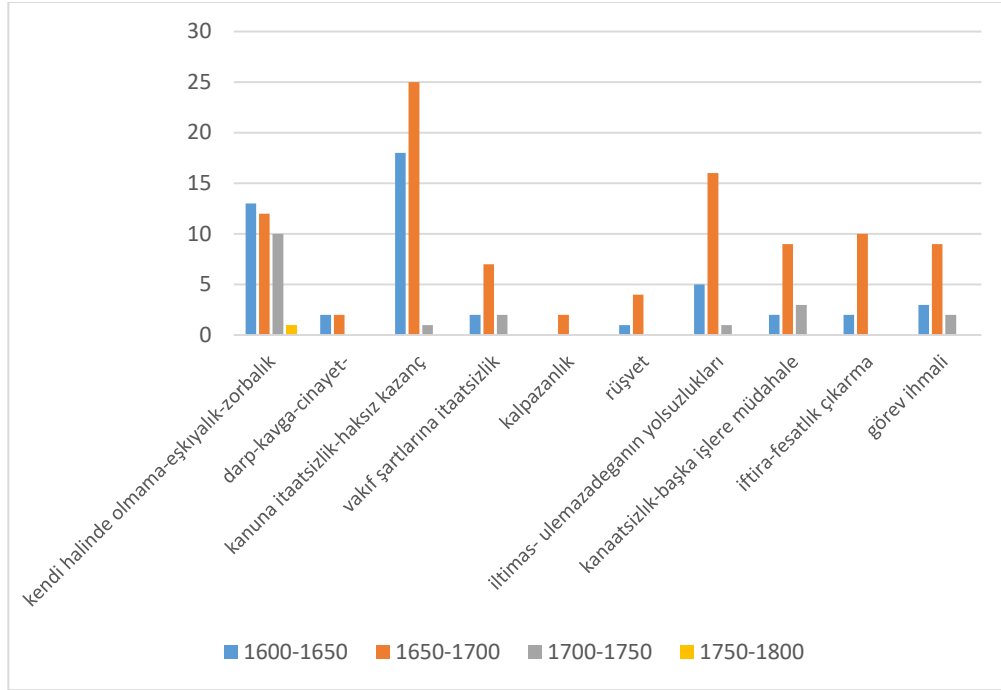
Grafik-2: İlmîye Mensuplarının Yolsuzluklarına Yönelik Cezalar¹⁵

Grafik-2'deki Mühimme kayıtlarına ilişkin veriler ışığında, ilmîye sınıfının karıştığı suçlara genel olarak verilen cezanın sürgün, hapis, kalebendlik etrafında yoğunlaştığı görülür. Bu cezalar arasında idam cezası görülmemekle beraber, azil, men, müsadere de caydırıcılık ihtiva eden ceza türleri olarak suçlulara tatbik olunmuştur.

¹⁵ BOA, (MD), nr. 57, 73, 75, 84, 86, 88, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 105, 107, 109, 111, 123, 124, 128, 141, 143, 149, 168, 170, 177, 190, 197, 208.

Osmanlı Devleti, suçluların yargılama görevini taşrada kadılara vermektedir. Kadı, kişileri cezalandıramamakta, yalnızca kişinin nasıl bir cezaya çarptırılması gerektiğini tavsiye olarak merkeze bildirmektedir. Bu kararlar divanda alınmakta ve uygulamaya konulmaktadır. Osmanlı Devleti'nde üst mahkeme olarak ifade edilen divan-ı hümayunda yargılamalar da yapılmaktadır.

Taşrada kadıların yargılamasını haksız bulanlar divan-ı hümayuna başvuru yapabilmektedir. Divanda alınan kararlar kesindir ve aksi olmadıkça değiştirilmemektedir.¹⁶ Bu gerekçeyle suçlu bulunanlara önce uyarı cezası, sonra sürgün-hapis türünden cezalar verilirken son aşamada tutuklanıp İstanbul'da yargılanmak için suçlunun sevkine karar verilir. Mühimme kayıtlarında da görüldüğü üzere ilmiye yolsuzlukları oransal açıdan dönemler bazında bazı değişikliklere uğramıştır.

Grafik-3: İlimiye Sınıfının Yolsuzluklarının Yıllar Bazında Dağılımı¹⁷

Grafik-3'teki verilere bakarak yozlaşmanın 1650-1700 yılları arasında yoğunlaştığı söylenebilir. Eşkiyalık, kanuna itaatsizlik ve adam kayırmadan kaynaklı suçlar bu dönemde yoğun bir biçimde görülmektedir. Bu kayıtlardan hareketle ulemaya ait yolsuzluklara ilişkin olaylar, aşağıda farklı alt başlıklarla irdelenecektir.

2. Mühimme Defterlerine Göre İlimiye Teşkilatında Suç ve Cezanın Tatbiki

2.1. Kendi Halinde Olmama Suçuna İlişkin Hükümler

¹⁶ Aksın ve Baytimur, agm, s. 396.

¹⁷ BOA, (MD), nr. 57, 73, 75, 84, 86, 88, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 105, 107, 109, 111, 123, 124, 128, 141, 143, 149, 168, 170, 177, 190, 197, 208.

Kendi halinde olmamak suçu, Osmanlı toplumunda sıklıkla görülen ve huzursuzluğa sebebiyet veren davranışları ifade etmede kullanılmaktadır.¹⁸ Bu suçlar, başlangıçta basit suçlar kapsamında yer alsa da zamanla eşkıyalık olayları da bu kapsama girince suçun niteliği de değişmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'ni uğraştıran olaylar arasında; devletin içine düştüğü buhranlı dönemde patlak veren *eşkîya ve suhte isyanları* gelmekteydi.

Bu konuya ilişkin bir hükümde, İznik kazasından Mürsel adlı bir hatip halka zulmetmesinden bahsedilmektedir. Hatip Mürsel, birkaç defa sürgün cezasına çarptırılmış ancak yine zorbalık faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Netice itibariyle bu şahıs, İznik'ten Bursa'ya zorunlu sürgün edilip burada ikamet etmeye mecbur bırakılmıştır.¹⁹ Bahsi geçen hatibin zorbalıktan geri durmaması gerekçesiyle üç kez sürgün cezası aldığı görülmektedir. Başka bir hükümde, Bor kazasında nakibüleşraf kaymakamı Uzunoğlan diye bilinen Seyyid Mustafa'nın kendi halinde olmadığından bahsedilmekte olup bu gerekçeyle iki defa sürgün edilmesine rağmen Bor kazasına geri gelmesinden ve halen aynı makamda bulunmaktadır. Şahsın azledilip Kayseri'ye sürülmesi ve daha sonra serbest bırakılmasına ilişkin hükümdür.²⁰ Üç kez sürgün cezası almasına rağmen serbest bırakılması adam kayırma kaynaklı bir durumun söz konusu olabileceğini akla getirmektedir. Bazen ilmiye erbabının gayri ahlâkî girişimler içinde bulunarak zorbalık yaptığı bilinmektedir. Bununla ilgili, Ortapare kazası sabık kadısı Ahmed, azledilmiş olmasına rağmen kazadaki bazı hatunları zorla alıp tasarruf ettiği, Müslümanları günahsız yere katledip mallarını aldığı gerekçesiyle hakkından gelinmesine dair Rum beylerbeyi ve Ortapare kadısına bildirilen hüküm suretidir.²¹ Burada bahsi geçen kadı, işlediği suç dolayısıyla azledilmiş ancak hala zorbalığını sürdürmektedir.

Başka bir hükümde, Akşehir'de Kadı Şeyhzâde Mustafa, sipahi Mahmud'un hanımını kardeşi Ali adlı müderrisin namzedi olduğunu ileri sürdüğü ve adı geçen sipahinin hanımı olduğunu ispat etmesine rağmen zulmünü sürdürerek firar ettiğinden, yakalanıp yargılanmak için orduya sevkine ilişkindir.²² Ayrıca eşkıya ile birlik olan kadılar da şikâyet edilebilmekteydi. Bu konu ile ilgili bir hüküm, Göynük kadısı Molla Mehmed'in eşkıya ile birlik olup halka eziyetinin merkeze bildirilmesi hakkındadır.²³

Kadının ehl-i örf ile işbirliği kurarak halka zulmetmesine ilişkin bir hüküm, Kadı Ahmed, Karguslar, Naib Aşıkî Fakih, Kadı Veli ve Veli Bey eşkıyayla bir olup Beylerbeyi canibinden bazı reayayı gammazlayıp şer'-i şerife zıt birçok hususu kabul ettirip zorla mallarını yağmalayıp akçelerini aldıkları şikâyeti üzerine haklarından gelinmesi ile ilgilidir.²⁴ Burada ise beylerbeyi ve yanında yer alan görevlileri gammazlayarak mallarını yağmalayan yolsuzların müttefikliği söz konusudur. Eşkıyalık olaylarına karışan başka bir kadı hakkında sürgün ve hapis cezası verilmiştir. Bu durum şerli hallerinden vazgeçmediğini göstermektedir. İlgili belge, Akşehir sakini olup eşkıyalık yaparak firar eden ancak yakalanan Mustafa adlı kadı Cezayir'e sürgün edilip hapsolünmüştür.²⁵ Kadıların görev yerine gitmediği ve işlerini naiblerce yürüttüğü zamanlarda naiblerin de suhte ve eşkıya ile işbirliği halinde olduğunu gösteren hüküm,

¹⁸ Yılmaz Yurtseven, "Klâsik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. IX, S. 3-4, 2001, s. 273.

¹⁹ BOA(MD),nr.124,(H.1132-34/M.1716-18),h. 29

²⁰ BOA(MD), nr.123, (H.1131-/ M.1715), h. 236

²¹ BOA(MD),nr. 73, H.1019/M.1603),h. 1004

²² BOA,(MD), nr.84,(H.1045-47/M.162-31),h. 70.

²³ BOA,(MD),nr.101, (H.1106-07/H. 1690-91), h. 44.

²⁴ BOA, (MD),nr. 73, H.1019/ M.1603), h. 1088.

²⁵ BOA,(MD), nr. 84, (H.1045-47/ M.162-31), h. 83

Kastamonu Beyi'ne Mirлива'nın gönderdiği mektupta kadı naibi, suhte ve eşkıya ile birlik olup halkın evlerini basıp türlü zulüm ettiği bildirilmektedir.²⁶

Suhteva ekibine katılanlara ceza verilmesi ve suhtevadan olup kendi halinde olanlara dokunulmaması hükmü masumların muhafazası için önem arz etmektedir. Bu konuya ilişkin hükümde, İçil sancağına tabi Karataş kadılığı ahalisinden olup suhteva eşkıyasına katılarak devlete karşı fesad ve isyan çıkaran kişilerin şikayet edilmesi üzerine kendi halinde olanlara zulmedilmemesi, şerli olanların hakkından gelinmesi hakkında hükmolunmuştur.²⁷ Bunun yanında danişmendlerin de zorbalık suçlarında bahsi geçmektedir. Danişmed, genellikle icâzet alma seviyesine gelmiş, medresede oda sahibi talebeler için kullanılan terimdir.²⁸ Nefs-i Afşar'da sakin olan Zaim Mustafa adlı şahıs, Kadri ve Abdi adlı danişmendler tarafından kendisine ve başkalarına yapılan zulümlere yönelik şikâyeti üzerine haklarından gelinmesine dair hüküm verilmiştir.²⁹

Bir diğer yolsuzlarla iş tutma örneği, Bursa'da Hamzabey Medresesi müderrisinin ve Bursa mahkemesi baş kâtibinin uygun olmayan insanlarla ilişki kurdukları ve yine insanlara eziyet ettikleri için görevden atılmaları ve sürülmelerine dair Bursa kadısına yazılan ferman suretidir, müderris iyi hali dolayısıyla daha sonra salıverilir.³⁰ Başka bir hükümde ise bir eşkıyanın yakalanması hükmolunmuşken kadının bu konuya ilgisiz kalması bahsi geçen eşkıya ile kadı arasında bir işbirliğinin olabileceğini düşündürmektedir. Abaza Hasan adlı eşkıyanın yakalanması konusunda Bartın kadısına hükmolunmuşken bu hususa kadının yanaşmaması üzerine Bolu sancağı müteselliminin Bartın kadısını Asitane-i Saadet'e göndermesine ilişkin ferman gönderilmiştir.³¹

Mütesellim eliyle merkeze sevkine ilişkin hüküm verilmiştir. Halka zulmeden başka bir şahsın ise bir kaleye hapsolma diyebileceğimiz kalebendlik cezasına çarptırıldığına ilişkin hüküm, Gemlik'te muallim-müezzin olan Ahmed Halife'nin halka kötülük etmesi üzerine Seddü'l-bahir Kal'ası'nda kalebend edilmesi hakkındadır.³² Burada bahsi geçen şahsın muallim ve müezzin olması Sıbyan Mektebi'nde görevli olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Çünkü burada ders verenlerin cami, imam-hatip ve müezzinlerinden oluştuğuna dair bilgi mevcuttur.

2.2. Kavga-Darp-Cinayet Suçlarına İlişkin Hükümler

İnsanların canına kast etme, onların ölümüne sebep olma her toplumda olduğu gibi Osmanlı'da da suç sayılmıştır. Bu hususta İslam fıkhı temele alınmış ve kasıtlı olarak bir başkasını öldürmek suçunda kısas cezası uygulanmıştır.³³ Ancak, kısas cezasının uygulanmasında kişinin ailesi katilin kısasını istemezse katil, diyet ödemek zorunda bırakılmaktadır.³⁴ Arşiv kayıtlarında da Osmanlı'da genellikle kısas cezalarının diyet cezasına dönüştürüldüğüne dair örnekler bulunmaktadır. Bu konuya ilişkin bir hüküm, Adana kadısı olup Adana'da sakin olan Seyyid Ahmed'in mahkeme muhızlarından

²⁶ BOA, (MD), nr. 73, H.1019/ M.1603), h. 1043.

²⁷ BOA,(MD), nr. 88,(H.1052-54/M.1636-38), h. 198

²⁸ İpşirli, agm, s. 464.

²⁹ BOA, (MD), nr. 73, H.1019/M.1603), h. 1291

³⁰ BOA, (MD), nr. 109, (H. 1113/M.1697), h. 7

³¹ BOA, (MD), nr.92, (H.1073-74/ M.1657-58), h. 5

³² BOA (MD), nr.124, (H.1132-34/ M.1716-18, h. 268

³³ İbrahim Yılmazçelik ve Özcan Tatar, "Osmanlı Hukukunda Kısas Uygulamaları Hakkında Adana Örneğinde Bazı Tespitler 1700- 1750", *XV. Türk Tarih Kongresi*, 4/2, 2010, s. 1306.

³⁴ Akgündüz, age, s. 118-119.

muhzır eminini dövüp öldürmesi hakkında Müslümanlar da şahitlik edip Seyyid Ahmet, yargılanmak için merkeze sevk edilmiştir.³⁵

Mahkeme kâtipliğine ihtiyaç duyulmayan küçük kadılıklarda kadılar bu işi yapıyor olsa dahi bu görevliye ihtiyaç duyulur ve kitâbet işini muhızır yapardı.³⁶ Muhızırla kadının anlaşmazlığı yapılan bir yolsuzluğa şahit olunduğuna işaret olabilir.

Başka bir hükümde, eski Aksaray kadısı Mevlana Muhyiddin, Satılmış Çavuş ile kavgalıdır. Satılmış Çavuş ve Hızır adlı müderris ve adamları kadıyı darp eder.³⁷ Burada bahsi geçen çavuş da asker kaçaklarından olup, zorbalık yapan sekbanlardan olabilir.

Bir müderrisle ittifak edip kadıyı darp etmelerindeki gerekçeleri ise muammadır. Benzer başka bir hüküm şu şekildedir. Yenişehir kazası sakinlerinden Kadı Mevlana Ali'nin müderris Mustafa ve Hüseyin adlı sipahi ile görülecek davası var iken Mustafa ve Hüseyin adlı şahıslar Mevlana Ali'nin evini basmaları ve kadıyı darp etmeleri nedeniyle cezalandırılmaları kararı alınmıştır.³⁸ Bu hükümde de gerekçe hakkında malumat bulunmamaktadır. Başka bir hüküm ise kadının naibi aracılığıyla işlerini yürüttüğü bir mevkide zuhura gelen bir cinayet vakıası hakkındadır. Taşköprü naibi Mehmed, aynı nahiyenin ulemalarıyla birlikte İznik yakınlarındayken kendi mülkünde birinin katledilmesi ve olayın tetkiki ile ilgilidir.³⁹ Ulema ile naibin bir arada bulunduğu esnada içlerinden birinin katledilişine dair bilgi veren bu hükümde olayın sorumlusu ve öldürme gerekçesine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

2.3. Kanuna İtaatsizlik/ Görevi Kötüye Kullanma Suçlarına İlişkin Hükümler

Osmanlı Devleti'ndeki Müslümanlar inançları gereği dinî hiyerarşinin en üst basamağında olan Halife'ye, dünyevi ihtiyaçlarının gereği de en yüksek otoriteyi temsil eden devletin başında bulunan Sultana itaatini devleti ayakta tutacağı, itaatsizliğin de devleti ortadan kaldıracığı anlayışı söz konusudur.⁴⁰ Görevi kötüye kullanma kapsamında da ele alabileceğimiz kanuna itaatsizliği gerçekleştiren devlet teşkilatının önemli bir kısmını temsil eden ilmiye ricali olunca da işin rengi değişmiştir.

Bu konuya ilişkin, 23 ay Kula kadılığı yapan Mehmed, ahaliden fazla akçe aldığı için merkeze şikâyet edilmiştir.⁴¹ Başka bir örnekte, Selanik'e tabi Gradyud adlı köyde naib olan Ayazioğlu adlı naibin her gelen kadı ile ittifak ederek kadıyı, köylüye karşı kışkırtması ve köylüden çeşitli bahane ile zorla paralarını alması nedeniyle şahsın halktan aldıklarını teslim ve İstanbul'a sevkine karar verilmiştir.⁴²

Zimmetine mal geçirme vakıalarına ilişkin hüküm örneklerine de rastlanılmıştır. Benzer bir konuda kadının kendisini kürekçi, lağımçı olarak gösterip zimmetine mal-eşya geçirmesine ilişkindir. Uşak halkından kürekçi, lağımçı namıyla kuruş ve hububatı kendi zimmetinde toplayan Kadı Ahmed'in azli ve halka gaspedilen hakkın verilmesi ile ilgilidir.⁴³

³⁵ BOA, (MD), nr. 73, (H.1019/ M. 1603), h. 1012

³⁶ İpşirli, agm, s.144.

³⁷ BOA, (MD), nr. 73, (H.1019/M.1603), h. 1292)

³⁸ BOA, (MD), nr. 92,(H.1073-74/M.1657-58) ,h. 23

³⁹ BOA, (MD), nr. 93, (H.1074-76/M.1658-60, h. 33

⁴⁰ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Aralık, 2007, Sayı: XVI, s. 2-3.

⁴¹ BOA, (MD), nr. 96,(H.1094-95/M.1678-79, h. 399

⁴² BOA, (MD), nr. 92,(H.1073-74/M.1657-58), h. 2

⁴³ BOA, (MD), nr.88,(H.1052-54/M.1636-38), h. 323

Ordunun seferde olduğu esnada yolsuzlukların artması ve bunun önüne geçilmesi için de ordunun bulunduğu mevkiye suçluların sevki cezalarının tatbik edildiğine ilişkin, Çaçoka kadısı, halktan hane başı 8 akçe alması gerekirken 500-600 sürsat akçesi almıştır. Kadının sipahilere teslim edilmesi için orduya gönderilmesi emredilmiştir.⁴⁴ Farklı isimler adı altında vergilerin artış göstermesi de bu teşkilattaki yozlaşmanın başka bir göstergesidir. Nitekim, devr namıyla vergi toplanmasının halkı müşkül duruma sevk ettiğinden bahsetmiştik. Bu sıkıntının çözümü için devre çıkmak devlet eliyle yasaklanmışken hala devr adıyla vergi toplandığını gösterir bir hüküm, Manisa'ya tabi Timurci kazası ahalisi arzuhal göndererek Kadı Mehmed devr yasak olmasına rağmen devre çıkıp köy köy gezip adına akçe toplamaktadır. Şikâyet üzerine devr namıyla vergi alınmamasıyla ilgilidir.⁴⁵ Bir diğer hükümde yürürlükte olmadığı halde Alanya kadısı halktan kan bahası aldığı iddiasıyla suçlanır, ilgili hükme göre toplanan paranın, sahiplerine iade edilmesi istenmiştir.⁴⁶

Vergi tahsili hususunda sıkıntı çıkaran kadılar bulunmaktaydı. Tırhala sancağındaki Alasonya kadısı zimmilerin ödemesi gereken cizyenin tahsiline engel olarak hazinenin zararına sebebiyet verdiği için görevden alınmış ve Yenişehir-i fener kadısına buraya yeni kadı gelene kadar naib ataması gerektiği bildirilmiştir.⁴⁷ Bu hükümden anlaşıldığına göre naib, yeni kadı tayin oluncaya kadar vekaleti için görevlendirilen kişiye işaret olunmaktadır.

Kütahya'da Elmalı kazası kadısı, halktan *bi-namaz* akçesi almakta ve ölenlerin terekelerinin yarısına el koymakta ve hüccet akçesi adı ile halktan akçe talep etmektedir. Bunun üzerine gerekenin yapılması istenmiştir.⁴⁸ Buradaki hükümde ise kadının namaz kılmayanlardan akçe talep etmesi, zorbalığın farklı bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Haksız verginin tetkikine ilişkin başka bir hüküm ise şu şekildedir. Prepol kadısına gönderilen hükümde Eflak kadısının topladığı sekban akçesinin miktarında fazlalık görülmüştür. Bu kadının teftiş edilmesi istenmiş ve halkın bu konudan zulüm ve baskı görmemesine dair emir verilmiştir.⁴⁹ Haksız alınan verginin reyaya yeniden teslim edilmesi de devletin bu husustaki yaptırımlarındandır.

Bursa kadısına hitaben yazılan bir hükümde, kanunsuz vergi ile halka zulmeden İnegöl kadısı Mustafa'dan haksız yere aldıklarının tazmini ve zulümleri için İstanbul'a gönderilmesi istenilmiştir.⁵⁰ Azledilmesine rağmen kadı sıfatıyla haksız vergi toplayan bir kadıya ilişkin olayda, eski Acare kadısı Ahmed, Şucaeddin kazasına bağlı Göni karyesine yerleşerek halkı haksız vergi vermeye zorlayıp zulmetmesi üzerine köy ahalisi Ahmed'i ehl-i örfe şikâyet eder; Kadı Ahmed'in başka diyara sürgününe karar verilir.⁵¹

Vakıf kurumları, sosyal hayatın tesisi ve idamesinde önemi haiz idi. Bu kurumlar, kapsamına köyler de dahil edilmiştir. Reayadan ürettiği ürüne mukabil alınan vergi vakıf hizmetlerine harcanırdı. Bahsi geçen dönemde ilmiye mensuplarının bu konuda karıştıkları bir yolsuzluk olayı ise şu şekilde cereyan etmiştir. Karaman Beylerbeyine, eski Ermenek-Belviran Kadıları, Şeyh Maruf-ı Kerhi Medresesi Müderrisi Nasuh Bey ve Kederğa müderrisleri mektupla Belviran kazası Naibi Alanlı Abdi ve yanındakiler zulüm

⁴⁴ BOA, (MD),nr.77,(H.1020-1021/M.1605-06), h. 325

⁴⁵ BOA, (MD), nr.92,(H.1073-74/M.1657-58), h. 22

⁴⁶ BOA, (MD),nr.95, (H.1080-81/M.1664-65), h. 331

⁴⁷ BOA, (MD),nr.101, (H.1106-07/H. 1690-91), h. 296

⁴⁸ BOA, (MD), nr.92,(H.1073-74/M.1657-58),h. 57

⁴⁹ BOA, (MD),nr.77,(H.1020-1021/M.1605-06), h. 336

⁵⁰ BOA,(MD), nr.88,(H.1052-54/M.1636-38), h. 64

⁵¹ BOA, (MD),nr. 73, H.1019/M.1603), h. 1197

ehli olup sahte vakıfname ile köylerden vergi talebinde bulunurlar. Sorumlular, Kıbrıs adasına sürgün edilmişlerdir.⁵²

Naib, kadı vekili olarak görev yaptığı mevkide sahte vakıfname ile fazla vergi talebinde bulunduğunu ve devletin bu suça sürgün cezasıyla karşılık verdiğini görmekteyiz.

2.4. Vakıf Şartlarına Aykırı Davranma ve Vakıf Mallarına Zarar Verme Suçuna İlişkin Hükümler

Osmanlı Devleti, bir vakıf medeniyetiydi. *Hayır kurumları* olarak da adlandırabileceğimiz⁵³ bu oluşumlar devletin sosyo-kültürel bağlamda varlığını muhafazasında önemli bir etkendi. Vakıflar yalnızca cami, medrese gibi yerlerin yapımına destek vermek vasfı dışında; bunların ekonomik yükünü karşılayacak hanları ve bedestenleri vücuda getirmekteydi.⁵⁴ Medrese öğrencileri, öğreticileri ve çalışanların her türlü iâşe ve ibate masrafları bu vakıflardan karşılanır; devlet, bütçesinden para harcamadan ilmi faaliyetlerin yürütülmesini bu suretle tesis ederdi. Vakıf arazisine musallat olup vakfın gelirine zarar verildiğini örnekleyen bir hükümde, Silivri'deki medresenin avlusundan bir miktar yer, eski müderrislerden biri tarafından gasp edilmiş ve etrafına duvar çekilmiş, bunun sonucunda vakfa vefasızlık ettiği için merkeze şikâyet edilmiştir.⁵⁵ Bir diğer örnekte de Müderris Mustafa'nın vakfa ait mahsulün bir kısmını zapt ettiği için bu hususta uyarılmıştır.⁵⁶

Başka bir hükümde, Aydın'daki Haremeyn'üş-şerifeyn evkafı ahali ve evkaf kasabaları ahalisinin perişan olmalarına sebep olan müderris Yaylaoğlu Mustafa ve Birgi voyvodası Ahmed'in münasib bir kaleye kalebind edilmeleri gereği Aydın muhassılı ve Birgi naibine bildirilmiştir.⁵⁷ Başka bir hükümde, Asitane'deki hastane vakıflarından gelen ilaçları devlet adamları ve vakıf hizmetlisine çıkar için dağıtan ve hastane kilerini boşaltan bazı hekimlerin azli ve vakıf şartlarına riayet edilmesi konusunda hekimbaşı Mehmed uyarılmıştır.⁵⁸ Vakfa ait paranın zaptına ilişkin bir hükümde, Tatar Pazarcığı'nda Müderris Ali'nin, zimmetinde vakfa ait para bulunması ve talep edildiği halde vermemesi dolayısıyla merkeze durumu bildirilmiştir.⁵⁹

Vakıf şartlarına aykırı hareket edildiğine ilişkin bir hükümde, Ermenek'te Musa Paşa Medresesi görevlilerinden Mevlana Şehzade Mehmed, bazı kimselerin vakfın şartlarına uymayan vazifeler talep etmelerinden dolayı şikâyette bulunmuştur.⁶⁰

Kanaatsizlik de vakıf şartlarını görmezden gelme konusundaki usulsüzlükler arasında sayılabilir. Kütahya'daki Yakup Çavuş'un yaptırdığı caminin imamı 6 akçe alırken buna kanaat etmeyerek elindeki eski berata göre 12 akçe alması gerektiğini iddia etmesi üzerine vakıf şartlarına aykırı ücret verilmemesi belirtilmiştir.⁶¹

2.5. Kalpazanlık Suçuna İlişkin Hükümler

⁵² BOA, (MD),nr. 73, H.1019/M.1603), h. 1188

⁵³ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C.42, TDV, İstanbul, 2012, s. 475.

⁵⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren Yayınları, İstanbul, 2000, s. 156.

⁵⁵ BOA, (MD),nr. 73, H.1019/M.1603), h. 1241

⁵⁶ BOA,(MD), nr.93, (H.1074-76/M.1658-60, h. 231

⁵⁷ BOA,(MD), nr.99, (H.1104-1105/M.1688-89, h. 10

⁵⁸ BOA,(MD),nr.143, (H.1132-33/M.1736-37), h. 399)

⁵⁹ BOA,(MD), nr.93, (H.1074-76/M.1658-60, h. 103)

⁶⁰ BOA,(MD), nr.93, (H.1074-76/M.1658-60, h. 41

⁶¹ BOA, (MD), nr. 92, (H.1073-74/M.1657-58), h. 30

Osmanlı devleti, iktisadi düzenin gereği olarak paranın basımını kendisi yapmakta ve ülke içerisinde kullanımını sağlamaktadır. Paranın değeri üzerinde merkezin onayı dışında işlem yapanlar (kalpazanlar) cezalandırılmaktaydı.⁶² Bu konuyla ilgili Bursalı Ali isimli bir kimyagerin kalpazanlık yaptığı yolundaki duyumun tetkikinin yapılması, söylenenler doğruysa şahsın yakalanıp Edirne'ye sevki için Gelibolu naibine yazılan ferman sureti mevcuttur.⁶³

Ayrıca, İstanbul'da Üsküplü Camii'nin hatibi Seyid Tahir adlı kişinin İstanbul'da ele geçirilen kalpazanlar ile ilişkisi olması sebebiyle bir an önce yakalanması hakkında başka bir hüküm de bulunmaktadır.⁶⁴ Her iki olayda da durumun tetkikine karar verildiğini ve suçlu bulunurlarsa tutuklanmalarına karar verilmiştir.

2.6. Ulema-zadegânnın Karıştığı Yolsuzluk (Rüşvet-İltimas-Sahtekârlık) Suçlarıyla İlgili Hükümler

En genel anlamıyla rüşvet yetkili birisine başkası tarafından toplumun usul ve kurallarına aykırı bir şekilde menfaat vaad edilerek ya da sağlanarak bir işin yaptırılması şeklinde tanımlanabilir.⁶⁵ 16. yüzyıl sonlarına doğru devletin içine düştüğü mali ve parasal sıkıntı sonucu dar gelirli kamu yöneticileri geçim sıkıntısına düşer, dürüstlük-saygınlıkları bu durumdan olumsuz etkilenir. Sistemdeki bu yozlaşma rüşvete yaygınlık kazandırır.⁶⁶

Bahsi geçen dönemde Osmanlı'da rüşvete karşı gerekli önlemler alınmamıştır. Devlet yapısındaki bozulma, denetimlerin yetersiz oluşu, bürokrasinin ağır işlemesi, cezaların caydırıcılığındaki zafiyet rüşvet vakalarını daha da artırmıştır.

Kamu hizmetlerine liyakatli kişiler değil çok para veren kişiler atanmıştır. Rüşvet tespit edildiği takdirde değişik cezaların uygulandığı görülmektedir. Bu cezalar görevden almaktan katle kadar gidebilmektedir.⁶⁷

Kadılar belli bir yıl görev yapıp merkezde staj görüp yeniden başka bir göreve getirilirlerdi. Bu konuda, Mısır etrafındaki bazı arkalı kadıların 5-10 yıldan beri azledilmeyip rüşvet ve bol miktarda Mısır eşyası gönderip kadılıklarını bu yollarla ayakta tuttukları ve mülazemet için merkeze çağrıldıklarında İstanbul'a gelmedikleri için, uyarılıp sevklerinin gerçekleştirilmesi istenmiştir.⁶⁸

Davaların gidişatında da kararın rüşvet ödeyen şahsın menfaatine yönelik değişebildiğini gösteren bir olaya ilişkin hüküm, 2500 guruş rüşvet alarak bir davaya sulh veren Danişmendlü kadısının İstanbul'a sevk edilmesini konu edinir.⁶⁹ Başka bir

⁶² Orhan Kılıç, "16. Yüzyılın 2. Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", *Osmanlı*, C.III, Ankara, 1999, s. 180.

⁶³ BOA, (MD), nr.109,(H.1113/M.1697,h. 8

⁶⁴ BOA, (MD), nr.124,(H.1132-34/M.1716-18, h. 50

⁶⁵ Ömer Düzbakar, "İslâm- Osmanlı Ceza Hukukunda Rüşvet ve Bursa Şer'iyeye Sicillerine Yansıyan Örnekler", *NWSA*, 3/3, 2008, s. 532

⁶⁶ İnalçık, age, s. 53.

⁶⁷ Kemal Daşcıoğlu, "Osmanlı Dönemi'nde Rüşvet ve Sahtekarlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler", *Sayıştay Dergisi*, S.59, 2005, s.120-123.

⁶⁸ BOA, (MD),nr. 73, H.1019/ M.1603), h.1248

⁶⁹ BOA,(MD),nr.100, (H.1106-07/H. 1690-91), h. 422

hükümden anlaşıldığına göre, İznik'te sakin ulemeden Şeyh Mürsel, rüşvet alma suçuyla Bursa'ya sürgüne gönderilmişse de; sonrasında iyi halinden ötürü cezası affedilmiştir.⁷⁰

Başka bir yolsuzluk olarak iltimas ise tavsiye, rica, kayırmak, tutmak demektir.⁷¹ Koçi Bey risalesinde “....Giderek her işe hatır karışmakta olduğunu ve her işe göz yummakla hak sahibi olmayanlara hadden aşırı mevkiler verildiğini, işlerin tama sahibi ve haris olanlar tarafından yapıldığını devletin önemli görevindekilerin bulunduğu mevki ve fırsatı nimet bilip, memuriyetlerin çoğunu rüşvet ile ehliyetsizlere verir olduklarını” yazar.⁷² Bu suretle bütün mansıplar elden ele geçiyordu.

Diğer yandan adli bir takım sahtekârlıkların yapıldığına dair örnekler de vardır. İlgili bir hüküm, eski Kayseri kadısı Mevlana Yusuf'a Eslemiy'e de boşalan naibliği şeyhü'l-islam Mevlana Abdullah'ın tavsiyesiyle Mevlana Yusuf'un atanmasıyla ilgilidir.⁷³

Başka bir iltimasa dair hükümde, Bağdat ve Meşveddin-i Şerif'teki seyyidlerin muhafazası görevi nakibü'l-eşraf Mevlana Seyyid Mehmed Said el-Hayranî tarafından Ebubekir el-Atreri'ye verilmiştir.⁷⁴ Bütün mansıpların elden ele geçtiği ve bundan zarar görenlerin şikâyetlerine ilişkin bir hüküm, kadı vekili olarak daha önce bahsedilen naiblerin tayinlerindeki usulsüzlükle ilgilidir. Anadolu kazaskerine, Payas kazasında 5-6 senedir kadıları olan Yakup adlı kadı, İstanbul'da sakin olup bıraktığı mütevellilerin hevalarına tabi naib tayin etmelerine dair bir şikâyetin tetkikiyle ilgilidir.⁷⁵ Kadılar artık görev yerlerine gitmekten ziyade mütesellim, naiblere yetki vermektedirler. Bu durum haksız görevlendirmelere zemin hazırlayan bir girişim olarak netice vermiştir.

Ayrıca yeni makamlar ihdas edilerek tanıtık kişilerin işbaşı yapmasına imkan sağlanmaktaydı. Kasımpaşa Medresesi'nde Berber Şa'ban tarafından eskiden olmadığı halde muarriplik makamının ihdas edilmesinin merkeze şikâyet edilmesi üzerine bu makamın kapatılması istenmiştir.⁷⁶ Burada medreseyi yaptıran kişinin Berber Şa'ban olduğu ve ilgili makamı vâkıf yetkisiyle tesis etmeye çalıştığı çıkarımı yapılabilir. Burada bahsi geçen muarriplik ise, tercümanlık mesleğine karşılık gelmektedir. Bunun yanında mahkeme katipliği vazifeli olan muhızrlara ehil olmadıkları, medrese eğitimi almadıkları halde kadılık ve müderrislik vazifeleri tevcih olunabilmekteydi. Bu konuya ilişkin, Rumeli kazaskerine hizmette olan muhızrların evvelden beri herhangi bir görevlerinin olmadığı gerekçesiyle kendilerine kuzat ve müderrislik gibi görevlerin verilmesi istenmiştir.⁷⁷ Buna mukabil medrese eğitimi aldığı halde işsiz gezen ve eşkıyaların düşmanlığının muhatabı olan suhteler, çaresiz durumda kalmaktaydılar.

Bu konuda Karahisar-ı sahip'te ilim öğrenmek isteyen suhte taifesinin gönderdiği arzda uzun zaman medreseler bucağında ilim tahsilinde bulunup danışmendliği kazandıkları halde iş bulamadıkları ve bazılarının da on beş yıldan beridir atama bekleedikleri ve suhtelere düşmanlık eden eşkıyanın hakkından gelmesine dair ferman sureti gönderilmiştir.⁷⁸ Bazen bu medrese mezunlarının harçlık tedariklerinin

⁷⁰ BOA(MD),nr.124,(H.1132-34/M.1716-18), h. 55

⁷¹ Ayten Altıntaş ve Hanzade Doğan, “Osmanlı Tıbbının Bozulma Nedenlerinden Biri: Reca, Minnet, iltimas”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği, Hukuku-Tarih Dergisi*, C. XII, 2004, s.165.

⁷² Öz, age, s. 56.

⁷³ BOA, (MD),nr. 128, (H.1133-1134/M.1717-1718), h. 57

⁷⁴ BOA, (MD), nr. 96, (H.11094-95/M.1678-79, h. 338

⁷⁵ BOA, (MD), nr. 100, (H.1106-07/H. 1690-91), h. 323

⁷⁶ BOA, (MD), nr. 92,(H.1073-74/M.1657-58), h. 39

⁷⁷ BOA, (MD), nr. 73, H.1019/M.1603), h. 1127

⁷⁸ BOA, (MD), nr. 73, (H.1019/ M.1603), h. 1235.

sağlanmaması ve 15 yıldır bekledikleri, atamalarının gerçekleşmediği ve suhteve addedilerek bir çoğunun katledildiği konusunda şikayetlerin sayısı da artmaya başlamıştı. Karahisar-ı sahip'te ilim öğrenmek isteyen suhte taifesinin sunduğu arzda müddet-i medide medreseler bucağında ilim tahsilinde olup danışmendliğe yükselen bazı şahısların harçlık tedarigi için memleketlerine gittikleri ve bazısının da 15 yıldan beri vazifeye tayin edilmesi gereken kimseler olduğu halde günahsız yere katl olunduklarına ilişkin bir şikâyeti merkeze sunmalarına ilişkin hükümde gereğinin yapılması istenmiştir.⁷⁹

Ulema-zâdegan, başka bir deyişle beşik ulemaları birtakım imtiyazlarla donatılarak toplum nezdinde saygınlıklarını muhafaza ettirmişlerdir. Bu konuya ilişkin bir hükümde arpalık olarak verilen Ağrıboz sancağı mutasarrıfının yine bir Ebusuudzâde olduğu öğrenilmektedir.⁸⁰ İlgili bir cinayet vakasında ise, Küre-i cedit'de Nasırzade Mustafa adlı kadının oğlu ve bazı eşkiya, sipahi Zülfikar'ı katletme amacıyla yolunu kesip engel olmaya çalışan sipahinin kardeşini öldürürler. Yargılanmaları için suçluların mahkemeye gönderilmesi istenir.⁸¹ Ehil olmadığı halde yapılan bir atama merkeze şikâyet edilen konular arasındaydı. Mehmed adlı şahsın müderrislik rüusu olmamasına rağmen Başçı Hacı İbrahim Vakfı mütevellisi Mustafa'dan müderrislik vazifesi talebi ile merkeze bildirilen bir şikâyet üzerine emr-i şerif rica edilerek bu hususa ilişkin önlem alınmaya çalışılmıştır.⁸² Müderris olmak için icazet alınıp, rüus adı verilen bir belgeyle bir nevi yeterli olduğu ispatlanarak göreve gelme hususu, bahsi geçen dönemde bu hükümde de görüldüğü üzere çiğnenmeye başladığı bir dönemdir. İlim yoksunu şahısların şikâyet mukabilinde görevden azlini örnekleyen bir hüküm, Somakov kazası kadısı Ali'nin ilmi olmaması nedeniyle ehil bir kimsenin onun yerine tayin edilmesi ile ilgilidir.⁸³

Bu dönemde Nakibüleşraflar da yerlerine kaymakam denilen bir vekil atayarak görev yerlerine gitmemeye başlamışlardır. Bu atamada da adam kayırma, iltimas, reca örneklerinin mevcudiyeti mümkündür. Edirne'de eski nakib kaymakamı olan Seyyid Halil kendi yerine nakib olan şahsa '*makamımı elimden aldın*' diyerek muhalif olmasının merkeze bildirilmesi üzerine bu duruma engel olunması kendisine bildirilmiştir.⁸⁴

Ehil olmayanların işbaşı yapmasına ilişkin bir hükümde, Medine-i Münevvere'de bazı medreselerin ashabi hizmetinde olup azli icab eden halleri yok iken bazı kimseler bir şekilde İstanbul'dan berat alıp medreseleri zapt ederler. Bunların beratları ellerinden alınarak ve tutuklanarak İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir.⁸⁵ İltimas, reca, minnet kavramlarının arkasına sığınarak haksızlıkla berat sahibi olan şahısların yetkilerini ellerinden almak bir çözüm olarak düşünülmüş olmalıdır. Aynı konuya ilişkin başka bir hükümde, Maden şehri kadısı Abdulcelil arzuhal göndererek bazı kimselerin ehil olmadıkları halde kendisini teftiş etmeye kalkmaları üzerine bunların engellenmesi talebinde bulunmuştur.⁸⁶

Haksız atamalar bir süre sonra sıkıntıları beraberinde getirmeye başlayınca bu kez önlem alma yönelik girişimler zuhura gelmeye başlamıştır. Şam Kadısı'na hüküm ki, Şam'da bulunan Abdüllatif'ten fetva verme yetkisi şeyhülislam mektubu gereğince

⁷⁹ BOA, (MD), nr. 73, (H.1019/M.1603), h. 1289

⁸⁰ BOA, (MD), nr. 99, (H.1104-1105/ M.1688-89), h. 372

⁸¹ BOA, (MD), nr. 84, (H.1045-47/M.162-31), h. 124

⁸² BOA, (MD), nr. 96, (H.11094-95/M.1678-79), h. 416

⁸³ BOA, (MD), nr.100, (H.1106-07/H. 1690-91), h. 327

⁸⁴ BOA, (MD), nr.92, (H.1073-74/M.1657-58), h. 17

⁸⁵ BOA, (MD), nr.99, (H.1104-1105/M.1688-89), h. 196

⁸⁶ BOA, (MD), nr.92, (H.1073-74/M.1657-58), h. 13

yasaklanmıştır.⁸⁷ Burada muhtemeldir ki fetva yetkisi kanuna aykırı olarak verilmeye başlamıştır. Ancak kesin hükümle bu yetki elinden alınmasına rağmen hevasına göre hareket eden bir şahsa ilişkin, fetva vermeden men olunan Ehadzâde Mehmed'in fetva vermeyi sürdürmesi üzerine şeyhülislam Mevlana Ali tarafından azli ve hapsolunması hükmü hatada ısrar edenlere caydırıcı cezalar vermek gerektiği yönünde karar alınmasını gerekli kılmıştır.⁸⁸ Başka bir hüküm ise, Balıkesir'e geleli bir sene olmasına rağmen kendisini ulema reisi olarak tanıtip halkı kandıran Diyarbekri Seyyid Ahmed, şikâyet üzerine bölgeden sürülme cezasına çarptırılmıştır.⁸⁹

Belli bir dönem Osmanlı Devleti'nde yabancı hekimlerin görev yaptığı bilinmektedir. Ancak bahsi geçen dönemde hekim olmadıkları halde bazı yabancıların hekimlik namıyla halkı tedaviye kalkıştıkları, bundan gayelerinin ise hekimlik imtiyazlarından istifade etmek olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuya ilişkin, Manisa ve civarındaki sahte hekimlerin görevden men edilmeleri söz konusudur.⁹⁰ Muhtemeldir ki bu dönem itibariyle sahte hekimlere karşı devlet, hekimleri sınavla göreve getirmeye yönelik önlem almaya başlamıştır.⁹¹ Başka bir hüküm, Etıbbâ-i hassa doktorları akçeleri ile rehin alınsın, şeklindedir.⁹² Bu doktorlar hakkında haksız kazanç, yanlış teşhis ve tedavi, ehil olmayan kişilerin görev yapmasından kaynaklanma ihtimaline karşı bir önlem alındığı görülmektedir.

2.7. Görevi İhmal/ Kötüye Kullanma-İlmi Yozlaştırma Suçuna İlişkin Hükümler

Devlete karşı işlenen suçlar kapsamında ele alabileceğimiz görev ihmali ya da görevi kötü kullanmanın sorumluları da sürgün, hapis ve azil cezalarına çarptırılıyorlardı. Muhzırlık vazifesi ve gereğinden daha önce bahsedilmişti. Bazı durumlarda bu kâtiplerin görevini kötüye kullandıkları görülmüştür. Bu konuda, her gelen kadının yanında kâtip olup kayıtlarda halka çeşitli şekillerde zarar veren Muhzır Ahmed görevinden alınmıştır.⁹³ Kayıt işlemlerinde yolsuzluk yapıldığını örnekleyen bir hükümde, Sefer Paşa'nın oğlu Bayezid'in babasının Ruha'daki haslarını kaydettirirken Ruha kadısının kendisinden fazla para aldığından alınan meblağın kendisine tahsili merkeze yapılan şikâyet üzerine kadiya bildirilmiştir.⁹⁴

Bu konuya ilişkin başka bir hüküm, Ulak kadısı Abdülbaki'nin hüccet akçası adıyla halktan fazladan para aldığı, cebren kısmet yaparak vergi talep ettiği, ve zorla bazı emlak ve erzakı aldığı suç isnadıyla reayayı ehl-i örf'e yakalattığı gerekçesiyle merkeze yapılan şikâyet üzerine yargılanması için divan-ı hümayuna gönderilmesi istenmiştir.⁹⁵

Haksız vergi ile halkı zor duruma sokan bir kadı, görevi kötüye kullanma suçuyla itham olunmasını konu edinen bir hükümde, Yenipazar'a bağlı Eskiköy sakini Şumlu Ali fesad ehli olup kadı, naib vs. görevlileri halka karşı kışkırtıp hakkı olmadan halktan vergi toplaması nedeniyle İstanbul'a gönderilmesi gerekli görülmüştür.⁹⁶

⁸⁷ BOA,(MD), nr.92, (H.1073-74/M.1657-58), h. 48

⁸⁸ BOA(MD), nr.96, (H.11094-95/M.1678-79), h. 439

⁸⁹ BOA, (MD), nr. 128, (H.1133-1134/M.1717-1718), h. 175

⁹⁰ BOA, (MD),nr.95, (H.1080-81/M.1664-65), h. 39

⁹¹ Altıntaş ve Doğan, age, s.168.

⁹² BOA, (MD), nr. 96,(H.1094-95/M.1678-79), h. 182

⁹³ BOA, (MD), nr. 95,(H. 1080-81/M.1664-65), h. 359

⁹⁴ BOA, (MD), nr. 84,(H.1045-47/M.162-31), h. 123

⁹⁵ BOA, (MD), nr.84,(H.1045-47/M.162-31), h. 6

⁹⁶ BOA, (MD), nr.92,(H.1073-74/M.1657-58), h. 19

Tereke taksiminde yolsuzluk yapılarak halkı zor duruma düşürmeyi konu edinen hükümde, Müderris Abdullah vefat eder. Kardeşi Osman ve eşi Saliha'ya kalan mirası İzmir naibince taksim edilir. Ancak Anadolu kazaskeri Mehmed'in tayin ettiğini söyleyen biri yeniden taksim etmek ister. Şahsın bu husustan men olunması istenmiştir.⁹⁷ İlimi yozlaştırma girişimlerine bir örnek teşkil etmesi hasebiyle, Risaleci Ali adlı bir şahıs Kur'an'daki iki harfi tahrif edip değiştirmek istemesi üzerine Sakız Adası'na sürgün edilmesine karar verilmiştir.⁹⁸ Risalecilik, bir nevi tefsir işlemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in tefsiri ise önemli bir vazife olmasına rağmen, din işlerine yönelik yozlaşma faaliyetlerine caydırıcı mahiyette cezalar tatbik olunmaktaydı. Kadınlara, adaletle hükmetmeleri maksadıyla görev tevdi edilirdi. Bir davanın görüşüldüğü esnada kadının taraf tutması, adalete aykırı bir davranış sayılması görevin kötüye kullanılmasıyla eşdeğerdi.

İsmail geçidi kazasında oturan bir kadının boşandığı eşi ve kazanın kadısından yardım alarak kadının evinin basılıp eşyalarına zarar verilip zorla mahkemeye götürülmesi üzerine mağdur kadının eski eşi ve kadını merkeze şikâyetiyle bu şahısların yargılanmak üzere orduya gönderilmeleri istenmiştir.⁹⁹ Aynı kadı hakkında İsmail geçidi kadısının, kazasker Mevlana İvaz'a ait malı iadesi ve kazadaki kadının eski eşi ile arasındaki davada taraf olması dolayısıyla orduya gelip mahkeme olmasıyla ilgilidir.¹⁰⁰

Adil hüküm vermeleri konusunda zaman zaman kadıların uyarıldığı görülmektedir. Mora tarafında ordu kadısı olan Necibi Efendi, halka adil davranması konusunda uyarılmıştır.¹⁰¹ Müftünün fetva verme yetkisi, kadıları güç durumda bırakabiliyordu. Bu durumda yargı yetkisini kadının gereksiz yere kullandığını örnekleyen bir hükümde, daha önce Halep müftüsü olan Kevakibzâde Mevlana Ahmed'in, Halep kadısı tarafından gereksiz yere kalebend edilmesi üzerine serbest bırakılması için Halep kadısı ve mütesellimi ikaz edilmiştir.¹⁰²

Kadıların görev yerlerine gitmeyerek yerlerine vekil tayin etmeleri durumu da görev ihmali kapsamında ele alınabilir. Bu konuya ilişkin bir hüküm, Karaferye kadısı yerine birini naib bırakarak İstanbul'dan ayrılmamayı tercih etmiştir.¹⁰³

Bazı şahıslar görev yerlerini terk ederek bir nevi düzenin bozulmasına sebebiyet vermekteydiler. Rumeli kazasının kadısı Karaferyeli Latinzâde Mehmed'in firar edip Selanik cizyedarı Lali'nin yanında olduğu ve Kadı Mehmed'in rikab-ı hümayuna gönderilmesine dair Selanik cizyedarı Lali'ye gönderilen ferman sureti olmasına rağmen yeniden firar etmesi üzerine, yeniden kadıya, voyvodaya bu fermanın benzeri yollanmıştır.¹⁰⁴ Bahsi geçen kadının görevi ihmali yanı sıra bir cizyedarın yanında bulunarak haksız vergi toplama gayesiyle zimmetine para aktarmaya çalışması da görevini kötüye kullandığını göstermektedir.

⁹⁷ BOA, (MD), nr.96,(H.11094-95/M.1678-79, h. 316

⁹⁸ BOA, (MD), nr.124,(H.1132-34/M.1716-18), h. 311

⁹⁹ BOA, (MD), nr.97,(H.1095-97/M.1679-81), h. 185

¹⁰⁰ BOA, (MD), nr.97,(H.1095-97/M.1679-81), h. 186

¹⁰¹ BOA, (MD,) nr. 105,(H.1109-1110/M.1693-94, h. 364

¹⁰² BOA, (MD), nr.99,(H.1104-1105/M.1688-89, h. 97

¹⁰³ BOA, (MD,) nr. 105,(H.1109-1110/M.1693-94, h. 35

¹⁰⁴ BOA, (MD), nr.123,(H.1131-/M.1715), h. 159,170

2.8. İftira ve Fesadlık Suçuna İlişkin Hükümler

Asılsız, yalan, yanlış veya aleyhte konuşarak başkalarına zarar vermek de toplum huzurunu bozucu suç ve davranışlar kapsamındadır.¹⁰⁵ Genellikle görevden alınmaları için, ehl-i şer' den bazı kimseleri halkın nazarında kötü gösterme amacıyla bu tarz tavır takınan şahıslara yönelik devletin genelde sürgün cezasını tatbik ettiği görülmektedir.

Müderris olarak görev yapan bir şahsın hem eşkıyalık yaptığı hem de bir kadı hakkında iftirada bulunduğu yönündeki bir hükümde, Niksar kazası sakinlerinden Cafer sipahi ve Mamur adlı müderris eşkıyalık faaliyeti içerisinde olup aynı zamanda Niksar kadısı Abdüllatif'e türlü iftiralarda da bulunurlar. Bunun sonucunda haklarından gelinmesine dair ferman gönderilmiştir.¹⁰⁶

İlmîye ricalinin birbiri aleyhinde söylemlerde bulunarak, halkı kışkırtma çabalarına yönelik bir hükümde, Kadı Arif ve Mehmed, Aydın kazasına müdahaleleri yasaklanmasına rağmen bazı kişileri Müftü Nurullah Mehmed Efendi aleyhine kışkırtmaları ve fesat çıkarmaları nedeniyle bu suçluları İstanbul'a mahkemeye gönderilmeleri istenmiştir.¹⁰⁷ Geyve'de Mustafa isimli bir uzman cerrah, kimseye zararı dokunmamasına rağmen onu rencide edici söylemlerde bulunan diğer cerrahlar bu davranışlardan men olunmuşlardır.¹⁰⁸

Haksız söylemlerin kurbanı olmak üzereyken haklarını arayan kadılara ilişkin bir hükümde, kadı Hacı Ali ve Abdurrahman, kendi hallerinde iken bazı kimselerin teklifiyle İstanbul'da kalmaları için emr-i şerif verdirilmesine hükmolunmuşken bu hususta suçlarının olmadığına ispatı karşılığında kendilerine görevli buldukları vilayetleri Midilli'de yaşamaları gerektiği bildirilmiştir.¹⁰⁹ Kendi menfaatlerinin önünde engel teşkil ettikleri düşünülen kadınların görevden uzaklaştırılmaları için aleyhlerinde beyanda bulunulmasına ilişkin hükümde, suçsuzlukları ispatlandığı takdirde adı geçen kadınlar herhangi bir cezaya muhatap olmamışlardır. Başka bir hükümde, İstanbul'da Şehzade Camii'nde vaiz olan Berberzade'nin ulema ve ayan hakkında sövücü sözler sarf etmesi üzerine bu kişi, Limni Adası'na sürgün edilmiştir.¹¹⁰ Uygunsuz sözler sarf ettiği gerekçesiyle sürgün cezasına çarptırılan bir ma'zul kazaskere ilişkin hükümde görülmektedir ki, Anadolu eski kazaskeri olan Çivizade Ataullah adlı kişi, söylediği yanlış ve küfürlü sözler sebebiyle Mihaliç'e sürgün edilmiştir.¹¹¹ Başka bir hüküm de yine fesatlık çıkarmaya çalışanın kazasker olduğunu görmekteyiz. Toprak sahiplerinden olan eski kadiasker İmamzade İbrahim Efendi ve beraberindeki 3 kişinin fesadlık çıkarmak için halka boş sözler söyledikleri gerekçesiyle Kıbrıs'a sürgün edildikleri orada cezirebend olunmaları ve salınmamalarıyla ilgilidir.¹¹²

Fesatlık suçları dolayısıyla mülazemetleri ellerinden alınarak kalebendlik cezasına çarptırılan kadı ve müderrişlere ilişkin bir olayda, Daha önce Tırhala kadısı olan Karaferyeli Latinzade Mehmed ve müderrişlerden daha önce Haremeyn-i şerifeyn vakıfları müfettişi olan İsmail, kendi hallerinde olmayıp fitne ve fesat çıkardıkları ulemayı kötümeleri ve alaya almaları sebebiyle şeyhülislam Mevlana Abdurrahim'in hükmüne görev yerlerinden azledilmeleri ve mülazemetleri ellerinden alınıp bu

¹⁰⁵ Aksın, age,s.401.

¹⁰⁶ BOA, (MD), nr. 73, H.1019/M.1603), h. 1251

¹⁰⁷ BOA, (MD), nr. 96,(H.11094 -95/M.1678-79), h. 437

¹⁰⁸ BOA, (MD), nr. 95, (H.1080-81/ M.1664-65), h. 212

¹⁰⁹ BOA, (MD),nr. 99,(H.1104-05/M.1688-89), h. 104

¹¹⁰ BOA, (MD),nr. 128, (H.1133-1134/M.1717-1718), h. 78

¹¹¹ BOA, (MD), nr. 124,(H.1132-34/M.1716-18), h. 306.

¹¹² BOA, (MD), nr. 101, (H.1106-07/H. 1690-91), h. 231

şahısların Azak Kalesi'nde kalebend olmaları için Azak kalesine sevklerine dair ferman gönderilmiştir.¹¹³ Şeyhülislamın fetvası ile ilmiye ricalinin cezalarının tatbik olunduğu görülmektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devlet Teşkilatı'nın önemli bir nüvesini teşkil eden ilmiye teşkilatı, Devletin kurulduğu ilk zamanlardan itibaren varlığını muhafaza etmiştir. Sınırları günden güne genişleyen devletin idarecileri kurulduğu ve sınırlarını genişlettiği coğrafyada Osmanlı idarecileri biliyorlardı ki kültürel bir birikim olmadan tam anlamıyla devletleşme mümkün olmayacaktı. Kendi eğitim müesseselerinin temini de zaman içerisinde sağlanarak gerek bürokrasi, gerek eğitim ve din işlerinde yetkili kişilerin yine bizzat bu topraklarda yetişmesi ve devletine hizmet etmesi temel amaç olmuştur.

Devlet ülkenin kalkınmasına katkı sağlayan her oluşuma destek sağladığı gibi ilmiye ricaline de ihsanlarda bulunmuştur. Genellikle ilmiye ricalinin haklarının muhafaza edildiğine, işgal ettikleri makam dolayısıyla birtakım ihsanların muhatabı olduklarına, ilim erbabına her daim saygı duyulduğuna ve saygı gösterilmesinin teşvik edildiğine dair bilgi kaynaklarda yer almaktadır. Ancak bu hususta amaçlanan her şey başarı getirmemiştir. Tüm imtiyaz, saygı ve hürmete karşılık, ilmiye erbabı görevde ihmale gidecektir. Bunda hiç şüphesiz ekonomik kaygılar da etkili olmuş olmalıdır.

Siyasi çözüntü esnasında eşkiya zümresine katılan medrese talebeleri ise menfaatleri çıkmaza girince zorbalıkla ihtiyaçlarını karşılama yolunu tercih etmişlerdir. İلميye ricali arasında yolsuzlukların artış göstermeye başladığı dönem kaynaklarda da ifade edildiği gibi mühimme kayıtlarında da 1650-1700 yılları arasında yoğunlaşmıştır. 1750 yılından sonraki süreçte bir emniyet zuhur etmiş olacak ki bu olaylarda sayıca azalma meydana gelmiştir. Bu yozlaşmanın genel olarak eşkiyalık-zorbalık ve yolsuzlarla işbirliği ederek reayayı huzursuz eden medrese talebeleri ve diğer ulema kesimi teşkil ederken; kendilerine verilen ücrete kanaat etmeyerek halktan haksız kazanç sağlayan ve başka işlere müdahale eden görevlilerin sayısında da hayli artış yaşanmıştır.

Rüşvetin ve adam kayırmanın etkisiyle ehil olmayan kişilerin makamları işgal etmesi, hatta iftira ile görev başındaki kişilerin azledilme durumuyla karşı karşıya kalmaları kendi haklarını kendilerinin temin etmeleri konusunda ilim ehlini çıkmaza sürüklemiştir. Bu yozlaşmaya karşı devletin uygulaması öncelikle uyarı cezası olup aldığı hatada ısrar edilirse sürgün, hapis, azil ve İstanbul'da yargılanma cezası verilmiştir. Buna mukabil ulemanın çoğunluğu kendilerine olan hürmetin farkında olup muhtemelen cezaların caydırıcı niteliği bulunmaması dolayısıyla bildiğini okumaya devam etmiştir.

Genel olarak bakıldığında yozlaşmanın zuhurunda kanuna itaatsiz davranışlar sergileme, eşkiyalık hadiselerine karışma ve halkın huzurunu bozma, makam-mevkide haksız yere yapılan atamalar en önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında iftira hadiseleri, rüşvetle makam elde etme çabaları, görev ihmaline neden olacak tavır ve davranışlar, vakıf malına musallat olunması gibi hususlar da yozlaşmanın fitilini ateşleyen etkenler arasında yer almaktadır. Bu suçlara dahil olanlara bakıldığında ise bu suçları işleyenlerin çoğunluğunu kadıların teşkil ettiği, müderris ve suhte denilen talebelerle ilgi kayıtların da az da olsa mühimme defterlerine yansıdığı görülmektedir. Bu şahısların genelde azledildikleri çoğu zaman da hapis ve sürgün cezasına çarptırıldıkları görülmektedir.

¹¹³ BOA, (MD), nr. 123, (H.1131-/M.1715), h.221

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, A. (DVNSSMHM)

BOA, (MD), nr. 57, 73, 75, 84, 86, 88, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 105, 107, 109, 111, 123, 124, 128, 141, 143, 149, 168, 170, 177, 190, 197, 208.

Araştırma Eserler

Abacı, Nurcan, *Bursa Şehrinde Osmanlı Hukukunun Uygulanması (17.Yüzyıl)* ,Kültür Bakanlığı Yayınları,(2001).

Adivar, Adnan, *Osmanlı Türkleri'nde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, (1982).

Ahışhalı, Recep, “Muhzır”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.31 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, (2006),ss.85-86.

Akdağ, Mustafa, “Genel Çizgileriyle 17. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.4,C.6 , (1966), ss.201-247

Akdağ, Mustafa, “Medreseli İsyancılar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.1,S.4,İstanbul,(1949), ss. 361-364.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri* ,C.1, OSAV,İstanbul,(1990).

Aksın, Ahmet ve Suha Oğuz Baytimur, “Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789-1839)”,*XVII. Türk Tarih Kongresi (17)*,TTK Yayınları, Ankara ,(2014).

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul,(1999).

Alkan, Mustafa, “Softa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.37 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul,(2009),ss.342-343.

Altınay, Ahmet Refik, *Lale Devri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,(2011).

Altıntaş, Ayten ve Hanzade Doğan, “Osmanlı Tıbbının Bozulma Nedenlerinden Biri: Reca, Minnet, iltimas”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği, Hukuku-Tarih Dergisi*, C.12,(2004), ss.164-170.

Bayındır, Abdülkadir, *İslam Muhakeme Hukuku, Osmanlı Devri Uygulaması*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul,(1986).

Bruce, McGowan, “Ayanlar Çağı (1699-1812)”, çev. Ayşe Berktaş, edit., Halil İnalçık-Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi(1660-1914)*, C.2, Eren Yayınları, İstanbul,(2006).

Coşar, Asiye Mevhibe, “Türk Kültürü'nde Hediye'nin Algılanışı”, *Türk Kültürü'nde Ayrıntılar: Hediye Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul(16-18 Kasım 2005).

Coşkun, Cüneyt, “Onyedinci Yüzyılda Osmanlı'da İktidar-Bilim İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.50, Erzurum,(2013),ss.229-240.

Daşcıoğlu, Kemal, “Osmanlı Dönemi'nde Rüşvet ve Sahtekarlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler”, *Sayıştay Dergisi*, S.59,(2005), ss.119-124.

- Düzbakar, Ömer, “İslâm- Osmanlı Ceza Hukukunda Rüşvet ve Bursa Şer’iye Sicillerine Yansıyan Örnekler”, *NWSA*, V.3,N.3,(2008),ss.532-550.
- Faroqhi, Suraya, *Devletle Başa Çıkmak (Osmanlı Devleti’nde Siyasal Çatışmalar ve Suç (1550-1720)*,çev. Hamide Koyukan Bejsoveç, Alfa Yay.,İstanbul, (2016).
- Günay, Hacı Mehmet, “Vakıf”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.42, TDV, İstanbul, (2012), s, 475.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, (1991).
- Hızlı, Mefail, *Osmanlı Medreselerinde Bozulma*,Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., S. 6,İstanbul,(1994).
- İnalcık, Halil,*Osmanlı’da Devlet, Hukuk,Adalet*,Eren Yayınları, İstanbul,(2000).
- İpşirli, Mehmet, “İlimiye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul,(2000),ss.141-145.
- Kılıç, Orhan, “Onaltıncı Yüzyılın 2. Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, *Osmanlı*, C.3, Ankara, (1999), ss.180-186.
- Kodaman, Bayram,“Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık (2007), Sayı:16, ss. 1-24.
- Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, (neşr. Kemali Aksüt), Vakit Gazete-Matbaa, İstanbul,(1939).
- Koç,Yunus, “Onaltıncı Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Devleti’nde Suhte Olayları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara,(2013).
- Levy, Neomi ve Alexandre Toumarkine, *Osmanlı’da Asayiş Suç ve Ceza (Onsekizinci ve Yirminci Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,(2008).
- Menekşe, Ömer, *Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Hırsızlık Suçu ve Cezası*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, (1998).
- Öz, Mehmet, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergah Yayınları, İstanbul, (2015).
- Toderini, Giambattista, *Türklerin Yazılı Kültürü*, (çev. Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (2012).
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin İlimiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, (2014).
- Yurtseven, Yılmaz, “Klâsik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Ta’zir Suç ve Cezaları”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.9, S. 3-4, (2001), ss. 265-292.